

Банківська система України та її роль у розвитку реального сектору економіки

під шифром «Банківські перспективи»

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади розвитку банківської системи	5
РОЗДІЛ 2. Сучасний стан розвитку банківської системи України	10
РОЗДІЛ 3. Напрями забезпечення фінансової стійкості банківської системи України	21
ВИСНОВКИ	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	31

ВСТУП

Банківська система є важливою складовою фінансового ринку, а її стабільність та ефективність – необхідна умова розвитку національної економіки. Основним завданням банківського сектору в сучасних умовах розвитку економіки є перерозподіл фінансових ресурсів між державою, суб'єктами господарювання та домогосподарствами у важливі галузі економіки. Концентруючи фінансові ресурси і спрямовуючи кредитні потоки в пріоритетні галузі економіки, банківські установи відіграють важливу роль у розвитку країни. Загалом, понад 90% усіх видів фінансових послуг здійснюються у банківському секторі України. Однак, через наслідки світової фінансової кризи, військові події та несприятливі політичні явища, скорочення виробництва, зниження інвестиційної активності економік, банківський сектор суттєво послабив умови свого функціонування.

Крім того, банківська система України виступає фактором щодо забезпечення ефективного здійснення відтворювальних процесів підприємств, є головним джерелом інвестування фінансових ресурсів в економіку країни. Крім того, банківська система України забезпечує перерозподіл тимчасово вільних коштів суб'єктів ринку на внутрішньогалузевому, міжгалузевому, внутрішньо-регіональному та міжрегіональному рівнях і тим самим забезпечує підвищення конкурентоспроможності національної економіки, а також є запорукою довгострокового зростання.

Все це зумовлює необхідність дослідження розвитку банківської системи країни, її стабільності в сучасних умовах розвитку економіки.

Проблемам сучасного стану та розвитку банківської системи України присвячено праці провідних вчених та практиків, зокрема О. Барановського, А. Вожжова, О. Дзюблюка, А. Єпіфанова, С. Козьменка, В. Міщенко, М. Савлука, О. Сугоняко, Н. Шелудько та інших.

Метою наукової роботи є дослідження особливостей функціонування банківської системи України в сучасних умовах розвитку національної економіки.

Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання:

- з'ясувати сутність, функції, завдання сучасної банківської системи країни;
- визначити фактори, які обумовлюють розвиток банківської систем;
- здійснити аналіз розвитку сучасного стану банківської системи України;
- виявити проблеми та обґрунтувати напрями удосконалення банківської системи України, що дозволить сприяти соціально-економічному зростанню національної економіки.

Об'єктом дослідження є банківська система як складова національної економіки.

Предметом дослідження є теоретичні і практичні аспекти трансформації банківської системи України в сучасних умовах.

У процесі написання наукової роботи використовувалися такі методи дослідження: аналізу та синтезу, статистичного аналізу, метод узагальнення, порівняльний метод, метод індукції та дедукції тощо.

Інформаційна основа дослідження – нормативні та законодавчі акти, що регулюють банківську діяльність, офіційні сайти Національного Банку України, публікації у наукових виданнях, офіційні публікації рейтингових агентств.

Наукова апробація. Основні наукові положення та практичні результати дослідження опубліковані у тезах у Матеріалах міжнародних науково-практичних конференцій.

Структура наукової роботи. Відповідно до мети, завдань і предмета дослідження наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

У формуванні економічних відносин між суб'єктами грошового ринку важливу роль відіграє банківська система. В першу чергу, це обумовлено тим, що банки є важливими елементами структури економіки щодо організації руху фінансових потоків. Вони формують основу кредитної системи країни та концентрують основну частку її ресурсів. Позитивні і негативні явища, що відбуваються в економіці найбільш активно та динамічно проявляються у функціонуванні банківської системи.

Сутність банківської системи слід розглядати через основні підходи до трактування поняття «банківська система». Тому, доречно виділити два основних підходи – інституційний та інституційно-економічний (рис. 1.1).

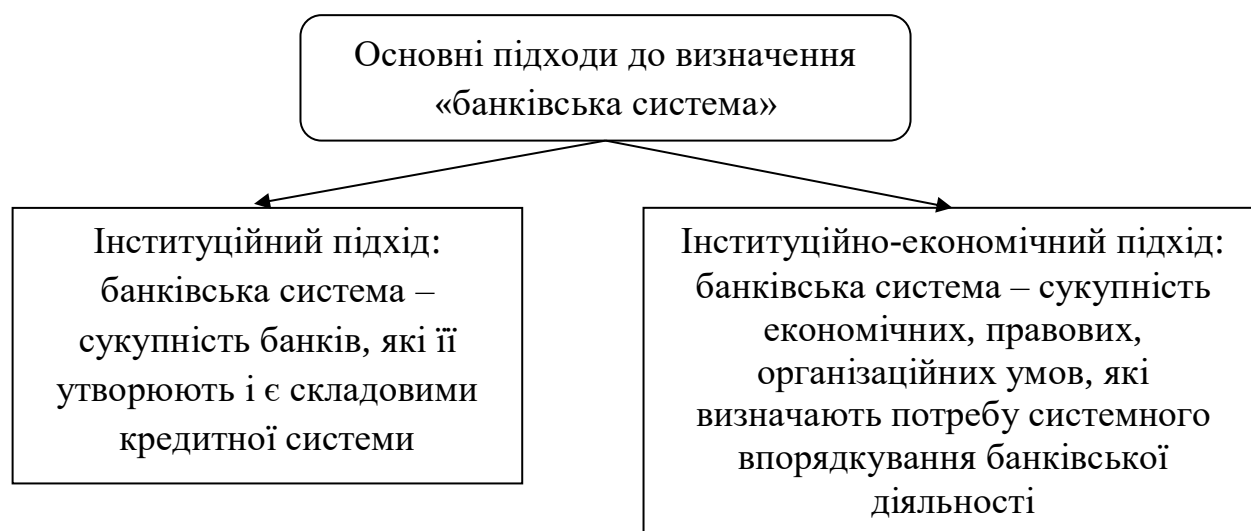

Рис. 1.1. Підходи до визначення поняття «банківська система» [10, с.49]

Інституційний підхід визначає банківську систему як сукупність банків, які її утворюють. Визначення сутності банківської системи за даним підходом простежується у національному законодавстві. Так, згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність», банківська система України складається з Національного банку України та інших банківських установ, а також філій

іноземних банків, які створені і діють на території України відповідно до його положень [9]. Варто зауважити, що відповідно до даного підходу, банківську систему розглядають лише як сукупність банківських установ, які є складовими кредитної системи.

За інституційно-економічним підходом банківську систему розглядають як таку, що ґрунтується на заздалегідь виробленій концепції, у межах якої кожний окремий вид банківських установ займає певне місце. Тобто, структура банківської системи залежить від конкретних суспільно-економічних умов. Отже, інституційно-економічний підхід трактує банківську систему, виходячи з економічних, правових та організаційних умов, які визначають потребу системного впорядкування банківської діяльності.

Узагальнюючі підходи щодо трактування сутності банківської системи наведено у табл.1.1.

Таблиця 1.1

Трактування дефініції «банківська система» [11]

Автор	Трактування сутності
Закон України «Про банки та банківську діяльність»	банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень Закону та інших законів України.
Мороз А. М.	це сукупність різних видів банків та банківських установ у їх взаємозв'язку, що є складовою частиною кредитної системи.
Жарковська Є.	це сукупність різних видів національних банків і кредитних установ, які діють в межах загального грошово-кредитного механізму.
Савлук М. І.	це законодавчо визначена, чітко структурована та субординована сукупність фінансових посередників, які здійснюють банківську діяльність на постійній професійній основі і функціонально пов'язані в самостійну економічну структуру.
Дзюблюк О. В.	банківська система є чітко структурована, де виділяється два рівні: рівень центрального банку та рівень комерційних банків
Гетьманцев Д.	це складова кредитної системи держави, що включає у себе НБУ, інші банки (резиденти та нерезиденти, зареєстровані у встановленому законодавством порядку на території України) та

	небанківські фінансові установи, виключною діяльністю яких є прийняття вкладів, розміщення кредитів або ведення розрахунків клієнтів, банківську інфраструктуру, а також зв'язки та взаємини між ними.
Стельмах В.С.	це складний комплекс, який функціонує і розвивається відповідно до цілого ряду законодавчих і нормативних документів.
Пуховкіна М.Ф.	це сукупність різних видів банків і банківських інститутів в їх взаємозв'язку, що існує в тій чи іншій країні в певний історичний період. Ця система є внутрішньо організованою, взаємопов'язаною, має загальну мету і завдання.

Банківська система має своє особливе призначення, свої специфічні риси і функції. Так, банківська система покликана виконувати ряд функцій: трансформаційної, емісійної та стабілізаційної (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Функції банківської системи

Особлива роль банківської системи як складової економічної інфраструктури полягає у [4]:

- формуючи грошову пропозицію, банківська система впливає на рівень інфляційних очікувань в економіці;
- перерозподіл тимчасово вільних грошових коштів і трансформація їх у функціонуючий капітал банками виступають головними чинниками розвитку реального сектору, сприяючи найбільш ефективному використанню коштів;

– депозитна діяльність банків, яка відображає схильність населення до зберігання, впливає на перебіг усіх мультиплікативних макроекономічних процесів;

– банківська система є свого роду "інформаційним центром", акумулюючи інформацію про стан справ у реальному секторі. Банки в своїй поточній діяльності проводять аналіз процесів, що характеризують стан та розвиток виробничої сфери; спеціальні підрозділи банківської системи здійснюють моніторинг підприємств з метою отримання незалежних і оперативних оцінок економічної кон'юнктури ринку, фінансового становища підприємств і їх інвестиційних потреб. Це дозволяє вдосконалювати операційні процедури й інструменти грошово-кредитної політики, а також підвищувати її ефективність, що істотно впливає на стан економіки країни.

В Україні банківська система має класичну дворівневу структуру, основи якої було закладено Законом України «Про банки і банківську діяльність» [9], прийнятим у 1991 році. На першому рівні знаходиться центральний банк держави — Національний банк України, на другому рівні — комерційні банки різних форм власності, спеціалізації та територіального статусу (рис. 1.3). Загалом, під структурою банківської системи слід розуміти сукупність її елементів (банків) та зв'язків між ними, які впливають на внутрішній стан та її організацію.

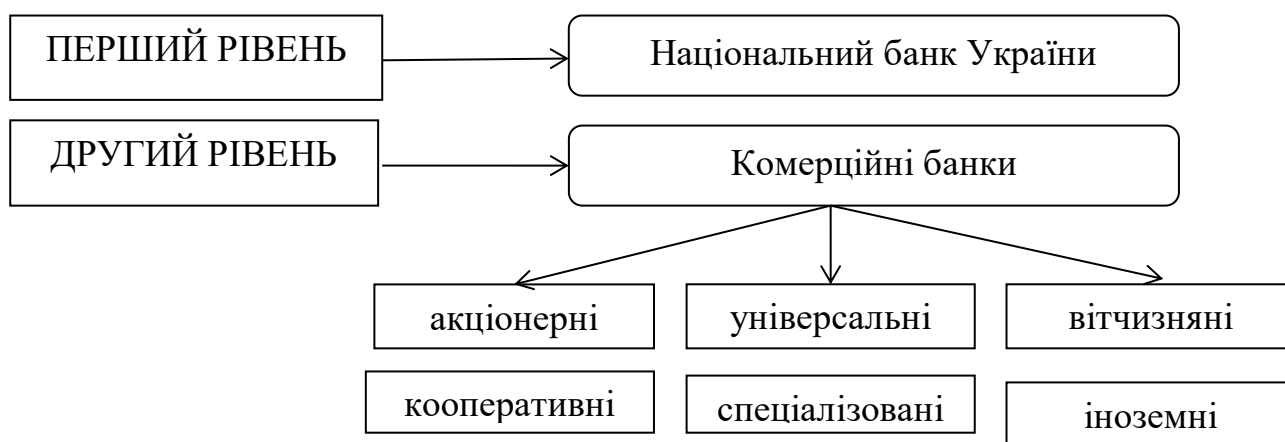

Рис. 1.3. Структура банківської системи України [2, с. 26]

Функціонування сучасної банківської системи базується на загальновизнаних у світовій практиці принципах, основними серед яких є такі:

- принцип дворівневої структури, що реалізується шляхом чіткого законодавчого поділу функцій центрального банку та комерційних банків;

- принцип комерційної спрямованості банків другого рівня, який виражається у тому, що основною метою діяльності банків є отримання прибутку;

- принцип здійснення центральним банком банківського регулювання і нагляду;

- принцип конкуренції на фінансовому ринку;

- принцип сегментування – банківська діяльність обмежується деякими видами операцій на грошовому ринку;

- принцип універсальності, відповідно до якого будь-які обмеження щодо діяльності банківських установ на грошовому ринку знімаються;

- незалежність центрального банку від державних органів виконавчої влади;

- здійснення діяльності банків у межах реально наявних ресурсів, коли банки повинні забезпечувати кількісну і якісну відповідність між своїми ресурсами і кредитно-інвестиційними вкладеннями;

- повна економічна самостійність, що передбачає економічну відповідальність банку за результати своєї діяльності.

Ефективне функціонування банківської системи на таких засадах дає можливість забезпечити зростання її конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках банківських послуг та вирішення однієї із найгостріших проблем – забезпечення розвитку реального сектора економіки.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Функціонування економіки країни неможливе без ефективної банківської системи, яка забезпечує функціонування грошового ринку, активно обслуговує і впливає на всі економічні та соціальні процеси, які відбуваються в державі, виступає важливим складником інвестиційного процесу. Поєднавши функції фінансових посередників, інвестиційних установ та нагромаджувачів інформації, банки стали основною рушійною силою розвитку економіки та забезпечення реалізації необхідних господарських зв'язків. Сучасні банки здійснюють значну кількість операцій та надають послуги своїм клієнтам. Крім того, банки самостійно визначають систему організації операційної діяльності залежно від обсягів, видів банківських операцій, інформаційних технологій, кількості працюючих, тощо.

Питання дослідження тенденцій функціонування банківського сектору країни посідають важливе місце серед основних проблем розвитку економіки України. Це обумовлено тим, що стабільно та ефективно працююча банківська система є гарантом результативного грошово-кредитного регулювання економіки, ефективності кредитно-розрахункового обслуговування господарського обороту тощо. В Україні банківська система не виконує ефективно притаманних їй функцій, наслідком чого є зниження темпів розвитку економіки, падіння національної фінансової стабільності та безпеки фінансової системи країни загалом.

Дослідження розвитку банківського сектору України за період 2015 - 2019 роки свідчать, що по суті, в історії розвитку вітчизняних банків 2018-2019 роки стали найскладнішими. Ускладнення розпочалися із загостренням політичної ситуації у 2014 році, які спровокували зменшення зовнішнього та внутрішнього попиту, істотне зниження обсягів виробництва в основних секторах економіки, процеси девальвації, настрої населення щодо купівлі валюти та вилучення коштів з банківського сектору.

Протягом 2015–2019 рр. банківський сектор України зіткнувся з комплексом проблем, основна частина яких носить загальноекономічний характер, а частина – породжена невиваженою політикою Національного банку України. Найбільш вагомі тенденції розвитку банківського сектору в Україні протягом 2015–2019 років відображено на рис. 2.1.

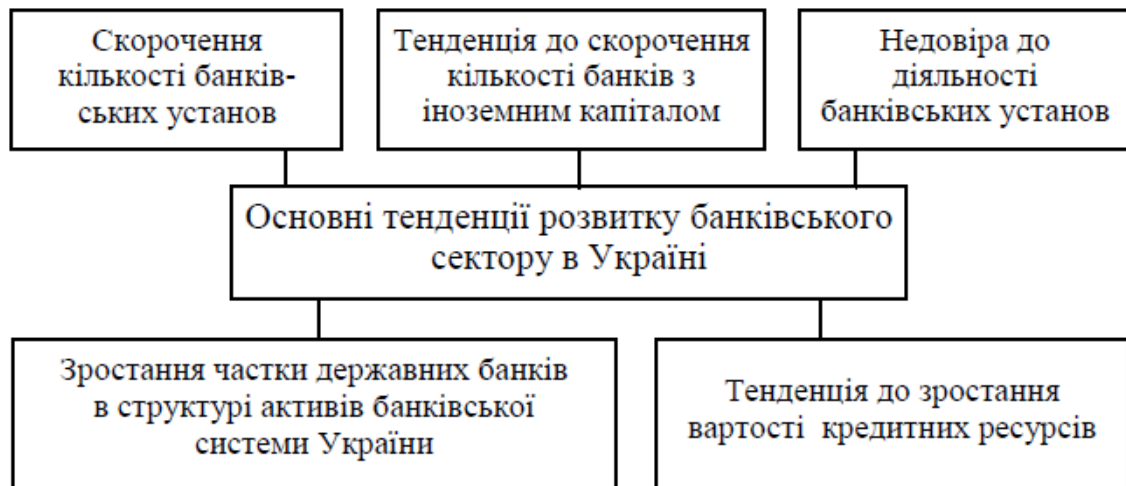
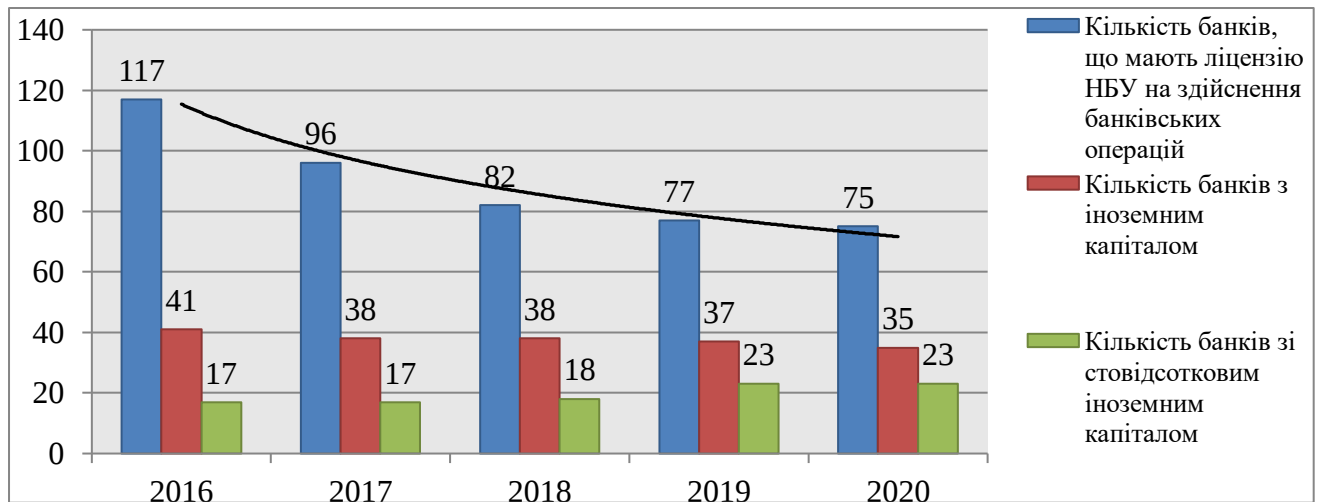

Рис. 2.1. Найбільш вагомі тенденції розвитку банківського сектору України протягом 2015-2019 рр. [2]

Станом на 01.01.2020 року кількість банків в Україні за останні 5 років скорочується. Так, станом на 01.01.2020 року в Україні діяло 75 банків, що на 42 банки менше, ніж у 2016 році. Кількість банків з іноземним капіталом зменшилася на 6 установ, і на початок 2020 року становила 35 установ, з них 23 установи – це банки зі 100% іноземним капіталом (у 2016 році їх кількість була 17 установ).

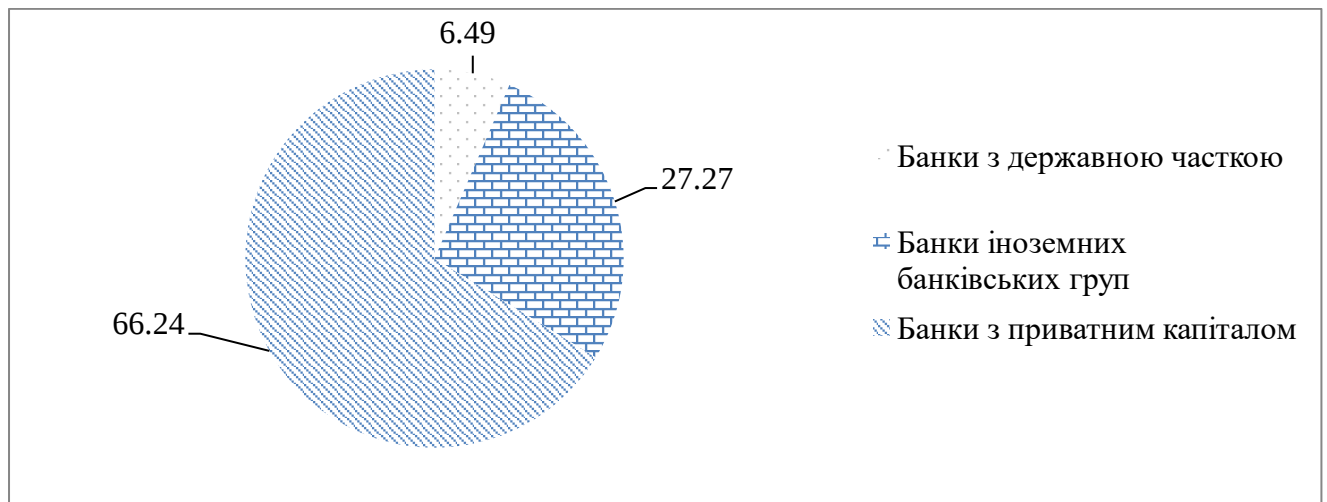
Вказані тенденції з одного боку, можна визнати як позитивні за умови реального підвищення рівня платоспроможності складових банківського сектору. В протилежному випадку, такі дії державного регулятора лише тільки підривають довіру до всього банківського сектору України.

**Рис. 2.2. Динаміки кількості банків України
станом на 01.01. 2016–2020 рр. [8]**

Станом на 1 січня 2020 року структура власності активів банківської системи України представлена таким чином:

- банки з державною часткою (в яких держава володіє часткою понад 75 %) – 5 банків;
- банки іноземних банківських груп – 21;
- банки з приватним капіталом (не менше ніж 50 % статутного капіталу) – 51 (рис. 2.3).

**Рис. 2.3. Структура власності активів банківської системи України
станом на 01.01.2020 р. [8]**

Основною причиною скорочення кількості банків, які мають банківську ліцензію, є запровадження тимчасової адміністрації з подальшим відкликанням

банківської ліцензії та ліквідацією банків Фондом гарантування вкладів фізичних осіб. Він діє на засадах, встановлених Законом України від 23 лютого 2012 р. № 4452–VI «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», який набув чинності 22 вересня 2012 року.

Протягом останніх років у банківському секторі України спостерігалася тенденція до зменшення кількості банків з іноземним капіталом: якщо станом на 01.01.2016 р. їх кількість становила 41, то у 2019 р. – лише 35 [8]. Із введенням Нацбанком санкцій, щодо українських банків з російським державним капіталом, заборонено здійснювати будь-які фінансові операції підсанкційних банків на користь осіб, які пов'язані з ними, в тому числі, материнських структур, зокрема вводиться заборона на: пряме та/або опосередковане здійснення будь-яких активних операцій; виплату дивідендів, процентів, повернення кредитів, депозитів, коштів із кореспондентських рахунків, субординованого боргу; розподіл прибутку та капіталу.

Слід зазначити, що показники присутності іноземного капіталу в банківській системі України є і були завищеними, оскільки частина банків з іноземним капіталом є псевдо іноземними банками – банками з українськими капіталами, зареєстрованими в інших країнах.

Важливим показником, який характеризує ступінь розвитку банківської системи, є активи банків, які складають значну частину банківських операцій і в діяльності банків формують їх доходи. Незважаючи на значне скорочення діючих банків у 2015-2019 роках, активи банків лише незначно зменшилися у 2015 році, а потім знову продемонстрували зростання (табл. 2.2).

Аналіз банківської діяльності в Україні показав (табл. 2.2), що за підсумками 2019 року обсяг загальних активів банків збільшився на 133,6 млрд. грн. Однією із складових загального приросту активів стало збільшення обсягу портфеля ОВДП та похідних фінансових інструментів Приватбанку внаслідок переходу його до державної власності. Крім того, не менш важливими причинами коливання величини активів банківських установ у досліджуваному періоді було виведення деяких комерційних банків із ринку, зниження обсягу

кредитних портфелів банківських установ та відповідно зміна курсу національної валюти.

Таблиця 2.2

Активи банківського сектору України
станом на 01.01.2016-2020 рр. [8]

Показник	Станом на 01.01					Відхилення 2019 р. від	
	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2015 р	2018 р.
Активи банківського сектору, млрд. грн	1254,4	1256,3	1338,3	1359,7	1493,3	238,9	133,6
Банки з державною часткою, млрд. грн	342,8	644,4	734,3	744,8	856,6	513,8	111,8
Частка активів банків з державною часткою у активах банківського сектору, %	27,3	51,3	54,9	54,8	57,3	-27,3	-54,8
Банки іноземних банківських груп, млрд. грн	435,3	432,4	485,1	413,4	447,8	12,5	34,4
Частка активів банків іноземних банківських груп у активах банківського сектору, %	34,7	34,4	36,2	30,4	29,9	-34,7	-30,4
Банки з приватним капіталом, млрд. грн	476,28	179,5	118,9	201,6	228,2	-248,08	26,6
Частка активів банків з приватним капіталом у активах банківського сектору, %	37,9	14,3	8,8	14,8	12,8	-37,9	-14,8

Згідно даних табл. 2.1 можна чітко стверджувати, що активи банків з державною часткою мають стрімку тенденцію до зростання. Так, упродовж 2015-2019 рр. їх обсяг збільшився на 513,8 млрд. грн. і станом на 01.01.2020 р. склали 856,6 млрд. грн., що становить 57,3% усіх активів банківської системи України. Активи банків іноземних банківських груп за аналізований період збільшились лише на 12,5 млрд. грн. і станом на 01.01.2020 р. склали 447,8 млрд. грн., що становить 29,9% усіх активів банківської системи України. Банки з приватним капіталом за 20015-2019 рр. зменшили обсяг своїх активів на 248,09 млрд. грн.

Графічно частки активів банківського сектору України в розрізі груп банків у 2015-2019 рр. відображено на рис. 2.2.

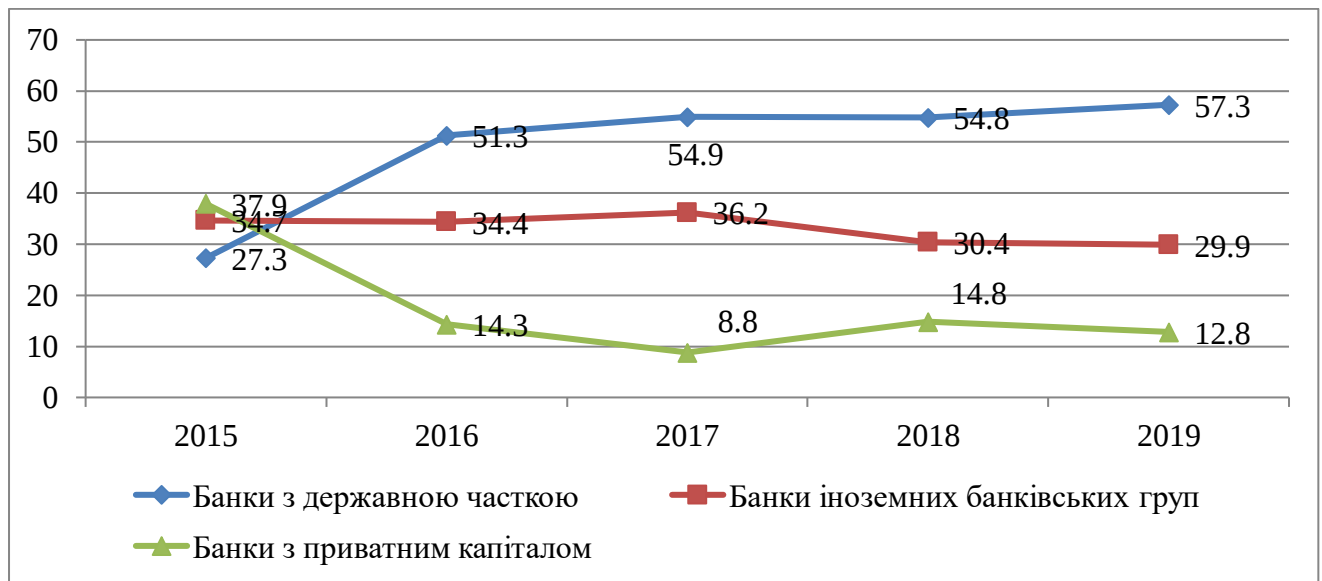

Рис. 2.2. Активи банківського сектору України в розрізі груп банків станом на 01.01.2016-2020 рр., % [8]

Загалом, поточна ситуація банківської діяльності надалі характеризується невисокою активністю кредитних операцій. Оскільки кредитування є основною специфікою банківського сектора, то кредити надані клієнтам займають найбільшу частку у активах банків, частка яких станом на 01.01.2020 р. займала 79,9%.

Кредитний портфель банківського сектору України станом на 01.01. 2016-2020 рр. проаналізовано у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Кредитний портфель банківського сектору України станом на 01.01.2016-2020 рр., млн. грн. [8]

Показники	Станом на 01.01.					Відхилення (+;-) 2019р. від 2015 р.
	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	
Активи	1254,4	1256,3	1338,3	1359,7	1493,3	238,9
Кредити надані клієнтам	965,10	1005,92	1036.75	1118,86	1033,4	68,3
Частка кредитів у активах, %	73,3	80,1	77,5	82,3	69,2	-4,1

Продовження табл. 2.3

Кредити, що надані суб'єктам господарювання	785,9	847,1	865,95	921,96	826,7	40,8
частка кредитів, наданих суб'єктам господарювання, %	81,4	84,2	83,5	82,4	79,9	-1,5
Кредити, що надані фізичним особам	152,4	157,4	170,8	196,9	206,7	54,3
частка кредитів, наданих фізичним особам, %	18,6	15,8	16,5	17,6	20,1	1,5

Протягом 2019 року обсяг кредитного портфеля банківського сектору України порівняно з 2015 роком збільшився на 68,3 млрд. грн., що в основному зумовлено конвертацією валютних кредитів у гривневі. Обсяг суми кредитів, наданих фізичним особам, протягом досліджуваного періоду збільшився на 54,3 млрд. грн. і становив 206,7 млрд. грн., а кредити, надані суб'єктам господарювання, за підсумком 2019 року збільшилися на 40,8 млрд. грн. і на початок 2020 року досягли значення у розмірі 826,7 млрд. грн.

На рис. 2.3 графічно відображено динаміку кредитного портфеля банківського сектору України за 2015-2019 рр.

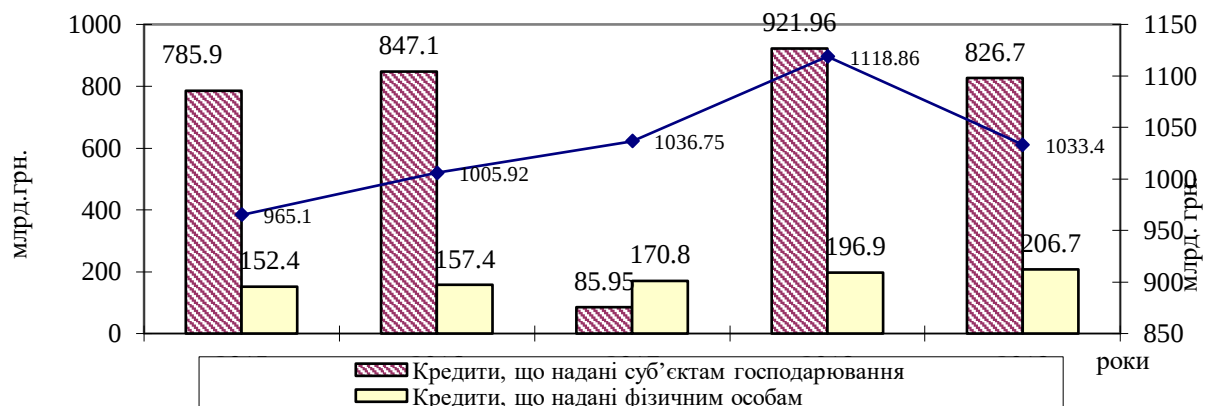

Рис.2.3. Кредитний портфель банківського сектору України станом на 01.01.2016-2020 рр. [8]

Дослідження структури пасивів банківської системи України показують, втрати близько третини депозитів фізичних осіб під час кризи. Лише за 11 місяців 2019 року строкові кошти суб'єктів господарської діяльності зменшилися на 13,33 %, депозити фізичних осіб на 12,49%, строкові вклади фізичних осіб – на 15,11% (табл. 2.4) [5].

Таблиця 2.4

Пасиви банківського сектору України
станом на 01.01.2016-2020 рр., млн. грн. [8]

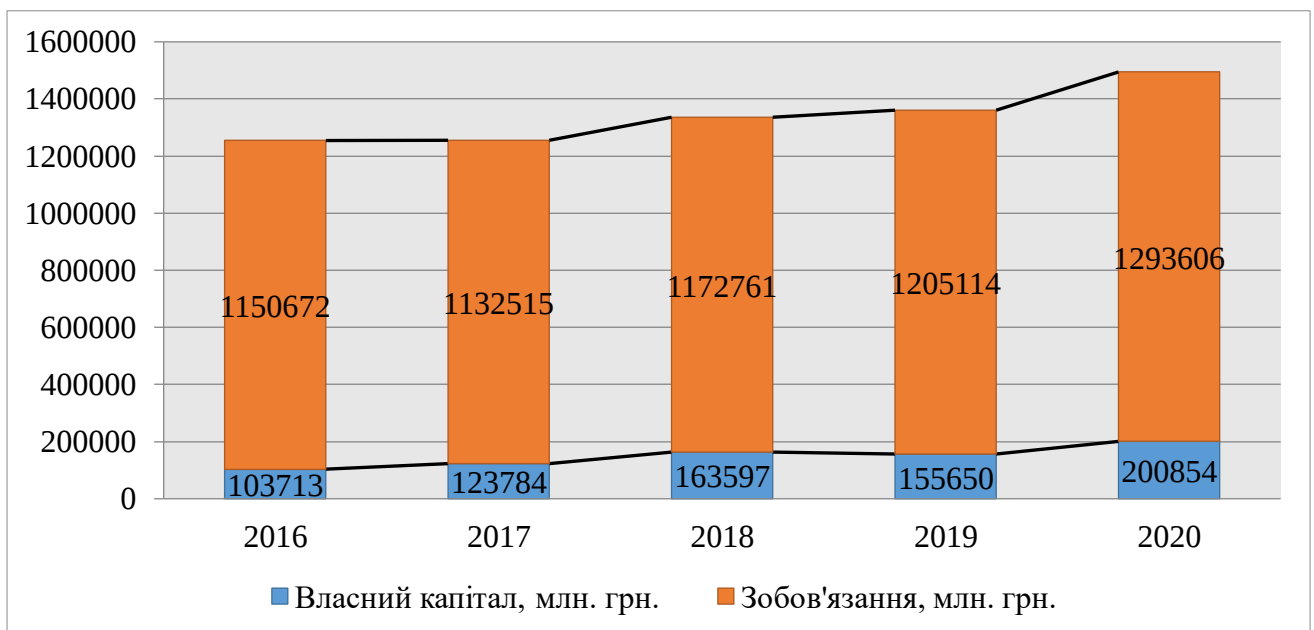
Показники	Станом на 01.01					Відхилення 2020 р. від 2016 р.	
	2016	2017	2018	2019	2020	абсолютне (+/-)	відносне, %
Усього пасиви, млн. грн.	1254385	1256299	1336358	1360764	1494460	+240075	+19,14
Власний капітал, млн. грн.	103713	123784	163597	155650	200854	+97141	+93,66
Частка капіталу в пасивах, %	8,27	9,85	12,24	11,44	13,44	+5,17	+62,55
Зобов'язання банків, млн. грн.	1150672	1132515	1172761	1205114	1293606	+142934	+12,42
Частка зобов'язань в пасивах, %	91,73	90,15	87,76	88,56	86,56	-5,17	-5,64

З табл. 2.4 видно, що пасиви банків впродовж останніх 5 років мали тенденцію до зростання. Так, станом на 01.01.2020 р. обсяг пасивів банків України становив 1494460 млн. грн., що на 240074 млн. грн. або на 19,14% більше, ніж у 2016 році. Те саме відбулося і з обсягом власного капіталу, який збільшився на 97141 млн. грн., тобто на 93,66% порівняно з тим же періодом 2016 роком, і становив станом на 01.01.2020 році 200854 млн. грн.. Частка в пасивах станом на 01.01.2020 р. становить 13,44%, що на 5,17% більше, ніж станом на той же період у 2016 р., тобто протягом 5 років частка власного

капіталу невинно зростає, спостерігається тенденція до збільшення даного показника.

Як видно, головне джерело ресурсів банків є залучені та запозичені кошти, частка яких станом на 01.01.2020 р. становила 86,56% від загального обсягу ресурсів, проте впродовж аналізованого періоду спостерігається тенденція до зменшення зобов'язань у структурі пасивів, у 2016 році їх частка становила 91,73%.

На рис. 2.4 графічно зображено структуру пасивів банків України за останні 5 років.

**Рис. 2.4. Пасиви банківського сектору України
станом на 01.01.2016–2020 рр. [8]**

Серед показників діяльності банків України, які характеризують стан розвитку банківського сектору, слід відзначити розмір капіталу. Капітал банку – це сукупність власних, залучених і запозичених коштів банку, що перебувають у його розпорядженні та використовуються для формування матеріальних, нематеріальних і фінансових ресурсів у грошовій формі та для здійснення своєї діяльності у вигляді отримання прибутку. Власний капітал комерційного банку є фундаментом його діяльності, важливим джерелом фінансових ресурсів, а також служить необхідною умовою підтримки довіри

клієнтів до банку, запорукою фінансової стійкості та здатності виконувати свої зобов'язання.

Розмір капіталу у 2019 р. значно зростає. Порівняно з 2018 р. він збільшився на 47 962 млн грн, або на 32,1%, що є позитивним фактом. Темп зростання статутного капіталу теж має розрив з попереднім роком, він зріс на 5 458 млн грн, або на 1,17% (рис. 2.5).

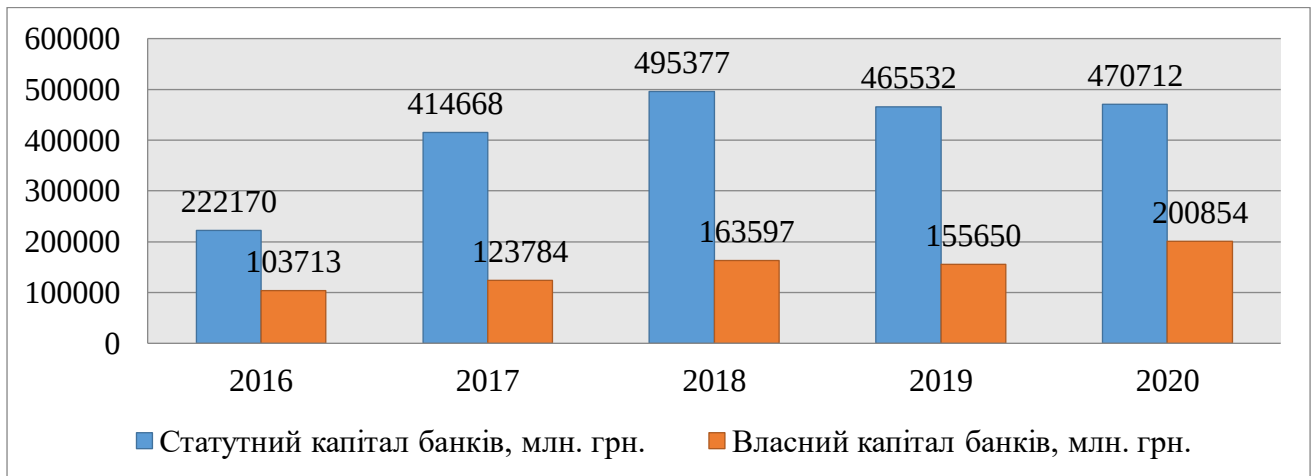

Рис. 2.5. Динаміка статутного та власного капіталу банків України станом на 01.01.2016–2020 рр. [8]

Незважаючи на те, що і статутний, і власний капітал банків зростають швидкими темпами, величина власного капіталу банківської системи все ще знаходиться на не достатньому рівні, а стрес-тестування, яке проводить НБУ, показує, що ряд банків є недокапіталізованими. Основною причиною недокапіталізації деяких банків є збиткова їх діяльності, а також небажання акціонерів нарощувати статутний капітал. Так, збитки українських банків у 2016 р. призвели до ситуації, коли розмір власного капіталу банків був меншим за його статутний капітал, то вже у 2018 р. банки докапіталізували на суму 69926,2 млн. грн. (74,7 %). Протягом 2019 р. ситуація суттєво покращилась і, банківська система наростила прибутки. Проте окремі банківські установи надалі залишаються збитковими [7].

Крім того, у забезпеченні стабільного розвитку банківського сектору України домінуючу роль відіграє капітал. Залежно від рівня його достатності визначається спроможність банків покривати ризики від проведення

банківських операцій та їх капітальна стійкість. Тому, достатність капіталу банків оцінюють через його спроможність виконувати властиві для нього функції. Достатність (адекватність) капіталу є мірою здатності банку витримати фінансові загрози втрат ресурсів, оскільки це стосується того, наскільки активи банку можуть перевищувати таким чином його зобов'язання.

З метою оцінки наявного рівня капіталізації банків, відповідно до вимог Національного банку України, встановлено такі нормативи капіталу: норматив мінімального розміру регулятивного капіталу (Н1), норматив адекватності регулятивного капіталу (Н2), норматив достатності основного капіталу (Н3) (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

**Значення економічних нормативів по системі банків України
станом на 01.01.2015 – 2020 рр. [8]**

Нормативи капіталу		Станом на 01.01.				
		2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Регулятивний капітал (млн. грн.)	Н1	129 816,9	109 653,6	115 817,6	126 116,7	150313,8
Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (не менше 10 %)	Н2	12,31	12,69	16,10	16,18	19,66
Норматив достатності основного капіталу (не менше 7%)	Н3	...	...	...	...	13,50

Ураховуючи нормативні значення проаналізованих коефіцієнтів, можна сказати, що в цілому протягом 2016–2019 рр. по банківській системі України виконувалися всі вимоги.

В умовах сьогодення банківська система України переживає складний етап. Невирішені проблеми попередніх економічних криз та політичні події надалі продовжують негативно впливати на банківський сектор України, що може призводити до його неефективності та нестабільності.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Відомо, що одним із важливих чинників, який забезпечує подальший розвиток економіки України, є банківська система. Можливість залучення додаткових фінансових накопичень для розширеного відтворення суспільного продукту, безперервний та оперативний рух коштів, стабільність національної грошової одиниці тощо – вирішення цих питань залежить від ефективності функціонування фінансового сектора країни.

Банківська система має велике значення для ефективного здійснення грошово-кредитної політики та виконує багато важливих функцій для економіки. Її особлива роль полягає в забезпеченні стабільного економічного зростання, розширенні можливостей підприємств щодо залучення фінансових ресурсів, у збереженні і примноженні заощаджень громадян. Саме тому виникає необхідність здійснювати банківське регулювання. Органи банківського нагляду повинні чітко визначати методи, за допомогою яких має бути досягнута стабільність банківської системи, ефективне функціонування банків та розвиток економіки.

Сучасний етап розвитку економіки характеризується підвищеними вимогами до банківської системи, яка, в свою чергу, повинна сприяти стабільному функціонуванню та стійкому економічному зростанню в умовах поступової інтеграції у європейський і світовий економічний простір.

Сьогодні впровадження державної політики стабілізації є невід'ємним елементом управління циклічними коливаннями економічних процесів. Найбільш доцільним за даних умов є використання відповідного фінансового механізму стабілізації банківської системи з урахуванням рівня невизначеності розвитку банківської системи.

Досягнення фінансової стабільності створює сприятливе середовище для економічного розвитку і зростання, завдяки якому суб'єкти господарювання покращують свій фінансовий стан та набувають фінансової стійкості. Однак

зв'язок між фінансовою стабільністю та економічним розвитком неоднозначний. Він містить суперечність, яка полягає у тому, що розвиток означає певні позитивні зміни, а стабільність передбачає сталість певного стану.

Основою функціонування механізму у його класичній інтерпретації виступають фінансові відносини. Деякі вчені відносять фінансові відносини до складу фінансового механізму. Однак фінансові відносини важко назвати його структурним елементом, оскільки за своєю суттю фінансовий механізм призначений реалізувати ці відносини через фінансову політику. Оскільки фінансові відносини є невід'ємною складовою економічної системи, це зумовлює те, що фінансовий механізм об'єктивно існує і змінюється згідно із змінами самої економічної системи, яка постійно змінюється як структурно, так і поелементно. Таким чином, особливістю фінансового механізму стабілізації є його гнучкість.

Структура фінансового механізму залежить від його зовнішніх зв'язків з іншими елементами системи, з фінансовою інфраструктурою та внутрішніх фінансових відносин. Виникає потреба виділити мікрорівень і макрорівень забезпечення фінансової стабільності банківської системи (рис. 3.1).

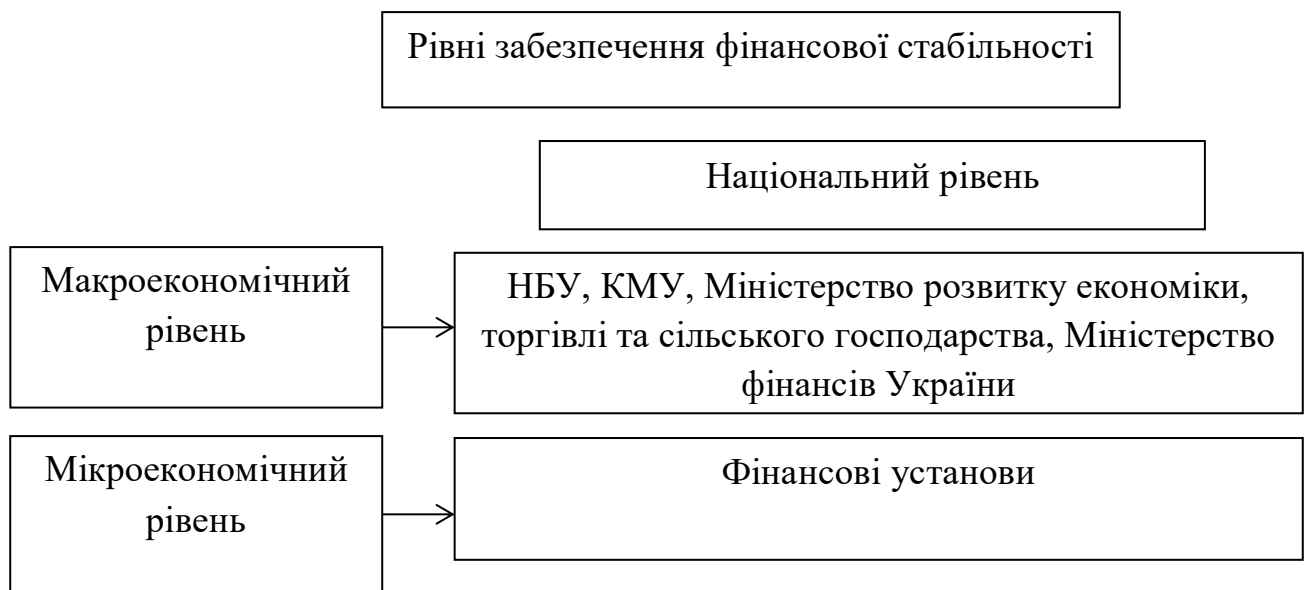

Рис. 3.1. Рівні забезпечення фінансової стабільності банківської системи [6, с.327]

Національний банк України впровадив у банківську практику моніторинг фінансової стабільності, що є частиною його наглядових функцій шляхом використання індикаторів фінансової стійкості. Основною метою моніторингу фінансової стабільності є забезпечення органів державного управління та банківського сектору відповідною інформацією, яка відображає основні результати діяльності банківських установ та вплив певних чинників, на стабільність банківської системи загалом.

Індикатори фінансової стійкості відображають поточний фінансовий стан і стійкість фінансових установ країни та їхніх контрагентів щодо достатності капіталу, якості активів, прибутку та рентабельності, ліквідності та чутливості до ринкового ризику (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Індикатори фінансової стійкості банків України у 2015-2019 рр.
(станом на кінець періоду) [8]**

Показник	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Основні індикатори фінансової стійкості					
Достатність капіталу					
I1 – Співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів	20,31	12,69	16,1	16,18	16,96
I2 – Співвідношення регулятивного капіталу I рівня до зважених за ризиком активів	8,3	8,96	12,12	10,52	10,91
I3 – Співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу	129,02	89,37	70,18	60,2	44,09
Якість активів					
I4 – Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів	28,03	30,47	54,54	52,85	51,68
I5 – Співвідношення кредитів за секторами економіки до сукупних валових кредитів (резиденти)	94,54	95,92	94,91	93,47	93,43
Доходи та рентабельність					
I6 – Норма прибутку на активи	-5,54	-12,47	-1,76	1,6	4,22
I7 – Норма прибутку на капітал	-65,51	-122,17	-15,34	14,61	36,74
I8 – Співвідношення процентної маржі до валового доходу	39,00	46,94	50,20	52,02	49,46
I9 – Співвідношення непроцентних витрат до валового доходу	54,4	60,91	76,14	61,92	52,67

Продовження табл. 3.1

Ліквідність					
I10 – Співвідношення ліквідних активів до сукупних активів (коефіцієнт ліквідності активів)	33,00	48,53	53,94	51,14	52,71
I11 – Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань	92,87	92,09	98,37	93,52	92,63
Чутливість до ринкового ризику					
I12 – Співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу	136,03	118,88	89,61	134,77	48,8
Рекомендовані індикатори фінансової стійкості					
I13 – Співвідношення капіталу до активів (достатність капіталу)	8,02	9,78	11,9	10,77	12,13
I14 – Співвідношення великих відкритих позицій до капіталу	364,14	308,27	208,31	176,23	174,68
I15 – Співвідношення кредитів за географічним розподілом до сукупних валових кредитів (якість активів) (внутрішня економіка)	94,54	95,92	94,24	93,47	93,43
I16 – Співвідношення валової позиції похідних фінансових інструментів в активах до капіталу	12,55	36,81	35,21	0,22	0,27
I17 – Співвідношення валової позиції похідних фінансових інструментів у зобов'язаннях до капіталу	0,19	0,19	0,07	0,04	0,02
I18 – Співвідношення доходу від торговельних операцій до валового доходу	21,1	8,97	7,00	4,16	9,62
I19 – Співвідношення витрат на утримання персоналу до непроцентних витрат	36,14	34,53	32,11	37,06	41,00
I20 – Спред між ставками за кредитами та депозитами (базисні пункти)	772	600	681	525	510
I21 – Спред між найвищою та найнижчою міжбанківськими ставками (базисні пункти)	2401	1384	2450	2050	1725
I22 – Співвідношення депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів (крім міжбанківських)	71,22	80,51	84,59	81,83	83,43
I23 – Співвідношення кредитів в іноземній валюті до сукупних валових кредитів	57,9	51,35	47,05	46,52	45,86
I24 – Співвідношення зобов'язань в іноземній валюті до сукупних зобов'язань	52,82	55,92	52,81	46,9	45,85

Аналіз динаміки показників базових і рекомендованих індикаторів фінансової стійкості вітчизняного банківського сектору, наведених у табл. 3.1,

дозволяє Національному банку сформулювати висновки щодо поточного стану банківської системи, виявити відповідні тенденції та діагностувати банківські ризики, що є основою для розроблення пропозиції щодо застосування антикризових інструментів управління банківським сектором.

Починаючи з 2018 року, Національний банк щороку проводить моніторинг стійкості банків, що передбачає оцінку якості активів банківських установ, а для найбільших банків ще й стрес-тестування. Результати здійсненої оцінки у розрізі банківських установ оприлюднюються наприкінці відповідного року.

Так, у 2019 році НБУ провів чергове стрес-тестування найбільших банківських установ України. Для здійснення процедури стрес-тестування було використано два макроекономічні сценарії – базовий та несприятливий. Базовий сценарій полягає у створенні бази порівняння для несприятливого сценарію. За результатами стрес-тестування у 2019 році для банківських установ визначався необхідний (цільовий) рівень достатності капіталу.

Стрес-тестування у 2019 р. проходили 29 банківських установ, на які припадає понад 90% активів банківської системи (рис. 3.2). Для стрес-тестування обирали банківські установи, найбільші за середньозваженим значенням трьох основних показників: зважені на ризик активи, кредити та депозити фізичних осіб. Результати оцінювання за базовим та несприятливим сценаріями не є прогнозами фінансових показників, а розроблені для виявлення можливого впливу основних ризиків на діяльність банківських установ.

Рис.3.2. Результати для банків України, які проходили стрес-тестування у 2019 р. [11]

Так, за результатами проведеного стрес-тестування для 11-ти банків за обома сценаріями і для 7-ми банків лише за несприятливим сценарієм встановлено потребу у капіталі. Крім того, виявлено, що у середньому достатність основного капіталу для всіх банків, що проходили стрес-тестування, за базового сценарію зростає у прогностному періоді майже на 10 в. п. до 19.8% (рис.3.3). Проте в 11 банків навіть за базовим сценарієм виникає потреба в додатковому капіталі. У гривневому еквіваленті цю потребу оцінено в 35,3 млрд грн, її формують переважно держбанки.

У результаті моделювання наслідків несприятливого сценарію для 18 банків виникає потреба в капіталі на загальну суму 73,8 млрд грн. Негативний ефект усіх перелічених факторів для банківської системи призводить до зменшення достатності капіталу на 7,5 в. п.

Рис. 3.3. Середньозважені оцінки нормативу достатності основного капіталу банків за результатами стрес-тестування [11]

Для посилення стійкості банки мають поступово наростити запас капіталу. Проведене стрес-тестування банківських установ засвідчило, що однією із загроз для капіталу є амортизація застави за непрацюючими кредитами. Крім того, фундаментальні ризики, що відображені за несприятливого сценарію, можуть вплинути на значну частину банківських установ. Тому, необхідно підтримувати показники достатності капіталу навіть вище, аніж мінімальні вимоги нормативів НБУ. За результатами стрес-тестування такі рівні було визначено для низки банків. Тепер вони

повинні сформувати необхідний запас капіталу. Водночас не менш важливим завданням є підвищення операційної ефективності – якщо банк не здатний генерувати достатньо доходів для покриття операційних витрат і втрат від кредитного ризику, він не має довгострокових перспектив роботи на ринку.

У світовій практиці для забезпечення фінансової стабільності банківської системи використовують інструменти банківського регулювання за такими основними напрямками: мікропруденційна політика – щодо забезпечення стабільності окремого банківського інституту; макропруденційна політика – щодо забезпечення стабільності банківської системи; цінова стабільність та економічна активність – як основа фінансової стабільності (монетарна та фіскальна політики). Найбільш поширеним є використання інструментів макропруденційної політики (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Макропруденційні інструменти, що застосовуються регуляторами країн світу [6, с. 328]

Проблема	Інструменти
Макроекономічний ризик та ризик «фінансових пухирів»	1) Резервні вимоги; 2) ліміти за обсягом кредитування; 3) податки на споживче кредитування (податок на основну суму боргу).
Кредитний ризик та ринковий ризик	1) Нормативи співвідношення обсягу кредиту та вартості застави (“loan-to-value ratio, LTV ratio”); 2) нормативи співвідношення суми заборгованості та доходу (debt-to-income ratio, DTI ratio”); 3) створення контрциклічних/динамічних резервів (“countercyclical/dynamic provisioning”), формування резервів на можливі втрати за позиками; 4) обмеження на «короткі продажі»; 5) обмеження на операції із CDS.
Валютний ризик та ризик потоків капіталу	1) Податки на операції з капіталом; 2) обмеження на відкриті валютні позиції банків; 3) обмеження на вкладення в активи з номіналом в іноземній валюті; 4) обмеження на запозичення в іноземній валюті; 5) спеціальні вимоги щодо ліцензування; 6) адміністративні заходи.
Заходи щодо реалізації Базельських реформ: 1) дослідження Інституту фінансової стабільності під егідою БМР; 2) дослідження Базельського комітету з банківського нагляду та Європейського банківського управління.	

Функціонування банківської системи в сучасних умовах розвитку економіки має динамічний характер, проте рівень її рентабельності, інвестиційної активності та капіталізації залишається досить низьким. Тому, одним із важливих завдань державного регулювання щодо управління банківською діяльністю є напрями підвищення її стійкості та надійності, що може бути забезпечене шляхом достатньої капіталізації. Слід відмітити, що вирішення проблем достатності власного капіталу банків, стійкості та адекватності може бути досягнуто за рахунок таких змін загальноекономічних чинників, як: легалізації капіталу; зміни методів, форм та принципів корпоративного управління; створення привабливих умов для інвестицій у банківську систему; зниження рівня ризиків; підвищення загального рейтингу банківської системи України. Відповідно, для цього необхідно врегулювати вимоги щодо капіталізації банківських установ на нормативному та законодавчому рівнях; вимоги щодо внутрішніх резервів банківської системи; нарощування обсягу прибутку банківських установ; зниження рівня витрат банків; емісії фінансових інструментів банків; збільшення обсягу капіталу державних банків; створення відповідної ресурсної бази, необхідної для нарощування інвестицій у банківський сектор. Отже, усі запропоновані нами напрями підвищення стійкості банківської системи тісно взаємопов'язані між собою. Тому, напрями вдосконалення та стабілізації банківської системи України сприятимуть підвищенню її конкурентоздатності.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

1. Банківська система України відіграє пріоритетну роль щодо формування відносин між економічними суб'єктами фінансового ринку, оскільки саме банківські установи є структурними елементами економіки, які задіяні в організації руху грошових потоків. Вони формують кредитну систему країни, концентруючи найбільшу частину її ресурсів. Тому, банківську систему розглядають як галузь діяльності, яка має своє особливе призначення, свої специфічні риси і функції та виникає не внаслідок механічного поєднання окремих банків у певну сукупність, а формується на виробленій концепції, у межах якої відводиться конкретне місце кожному виду банків і кожному окремому банку.

2. На сьогоднішній день банківська система України знаходиться у складному становищі. Запропонована Національним банком України Програма реформ щодо оздоровлення банківської системи, призвела до зменшення кількості банківських установ та до змін у функціонуванні найбільш важливих системних банків. Проте, за 2019 рік в банківському секторі України можна виділити такі тенденції: повернення до прибуткової діяльності банківських установ; збільшення облікової ставки Національним банком України, що призвело до збільшення привабливості вкладень у державні цінні папери та депозитні сертифікати НБУ; незначні темпи кредитування суб'єктів господарювання; зростання споживчого кредитування.

Для забезпечення стабільного функціонування банківської системи в умовах фінансової нестабільності до основних заходів з підтримання стійкості банківських установ та їх достатньої ліквідності, виконання зобов'язань перед вкладниками і кредиторами слід підвищити рівень захисту вкладів клієнтів банківських установ, здійснювати контроль за цільовим використанням кредитів рефінансування; продовжити рекапіталізацію банків.

Таким чином, створення ефективної системи антикризового регулювання банківської системи залишається важливим стратегічним завданням для України. Тому реалізація розглянутих заходів щодо удосконалення антикризового регулювання надасть можливість забезпечити стійкий розвиток банківської системи України, що своєю чергою стане міцним підґрунтям для виходу з кризового стану та подальшого збалансованого розвитку національної економіки.

3. В сучасній економіці однією з найбільш актуальних проблем є забезпечення фінансової стабільності банківської системи загалом та окремих банківських установ. Оцінювання фінансової стабільності банківської системи включає моніторинг макроекономічних, ринкових, правових, політичних, соціальних та інших факторів, які впливають на економічну стратегію учасників фінансового ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Банківська система України та її роль у розвитку реального сектору економіки / Т. Я. Андрейків, С.М. Кицун, О. О. Курят // Вісник Львівського торговельно-економічного університету / [ред. кол.: Куцик П. О., Барна М. Ю., Семак Б. Б. та ін.]. – Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2019. – Вип. 58. – (Економічні науки). – С. 129-135.
2. Банківська система України: сучасний стан та перспективи розвитку / Федевич Л. С., Ливдар М. В., Межирицька // Економіка та суспільство. – 2020. – Випуск № 21. – С. 21-27.
3. Гура О. Л. Проблеми та перспективи функціонування банківської системи України / О. Л. Гура, О. О. Крижановський // Ефективна економіка. – 2018. – С. 24-29.
4. Дятлова Ю.В. Розвиток банківського сектору України в умовах конкурентної інтерналізації: методичний підхід до оцінювання / Ю. В. Дятлова // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. –2019. – Вип.16. – Т.1. – С.67-74.
5. Іващук О. В. Антикризові механізми відновлення стійкості банківської системи в умовах глобальної нестабільності / О. В. Іващук // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2018. – Випуск 5 (133). – С. 141-146.
6. Коваленко В. В. Моніторинг фінансової стабільності банківської системи України / В. В. Коваленко, Н. В. Радова // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2019. – Випуск 2 (19). – С.321-330.
7. Огляд банківського сектору. Періодичні видання Національного банку України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=80799454>
8. Показники банківської системи. Офіційний сайт Національного банку України. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593

9. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
- 10.Пурій Г. М. Сучасний стан та перспективи розвитку банківської системи України / Г. М. Пурій // Фінансовий простір. – 2017. – № 4 (28). – С.49-54.
- 11.Результати оцінки стійкості банків у 2019 році [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://bank.gov.ua./ploads/article/ST_2019_public_pr_2019-11.pdf4.
- 12.Яковенко К. А. Фінансова стабільність банківської системи та напрями її забезпечення в сучасних умовах / К. А. Яковенко // Сучасний стан та перспективи розвитку фінансової системи України: збірник наукових праць ІХ Всеукраїнської науково-практичної Інтернет – конференції. – Вінниця: Редакційно-видавничий відділ ВТЕІ КНТЕУ, 2020. – 360с. – С. 287-234.